

ارائه مدلی به منظور نهادینه کردن آموزش و پرورش معنوی در مدارس ابتدایی

مریم تمدنی جهرمی*
رشید ذوالفقاری زعفرانی**
مهدی کلانتری***

چکیده

هدف این پژوهش ارائه مدلی جهت نهادینه کردن آموزش و پرورش معنوی در بین معلمان مقاطع ابتدایی شهر تهران بود. روش پژوهش از نظر هدف کاربردی-بنیادی؛ از نظر روش جمع‌آوری داده‌ها توصیفی - پیمایشی بود. جامعه آماری بخش کیفی پژوهش، خبرگان دانشگاهی و متخصصان آموزش و پرورش بودند و در بخش کمی جامعه آماری شامل کلیه معلمان مقاطع ابتدایی شهر تهران بود. حجم نمونه در بخش کیفی با استفاده از اصل اشباع نظری ۲۰ نفر تعیین شد و در بخش کمی نیز با استفاده از فرمول کوکران ۴۳۰ نفر به عنوان نمونه تعیین شد و این افراد با روش نمونه‌گیری تصادفی طبقه‌ای انتخاب شدند. ابزار گردآوری داده‌ها در بخش کیفی مصاحبه‌های نیمه ساختار یافته و در بخش کمی پرسشنامه محقق ساخته ۸۲ سوالی بود. برای سنجش روایی پرسشنامه از روایی محتوا و سازه استفاده شد که نتایج بیانگر روایی ابزار بود. برای سنجش پایایی مصاحبه از دو روش ضریب آلفای کرونباخ و بازآزمایی استفاده شد که نتایج بیانگر پایا بودن ابزارها بود. روش تحلیل داده‌ها در بخش کیفی تحلیل محتوا (کدگذاری باز و محوری) بود؛ همچنین در بخش کمی از روش‌های آمار توصیفی و استنباطی (تحلیل عاملی تاییدی و اکتشافی) استفاده شد. نتایج نشان داد که عوامل تأثیر گذار بر نهادینه کردن آموزش و پرورش معنوی شامل دو بعد درونی و بیرونی می‌گردد. همچنین یافته‌های پژوهش نشان دادند که از میان عوامل درونی، عامل فضا و تجهیزات و در بین عوامل بیرونی، عامل حاکمیت از اولویت بیشتری نسبت به سایرین برخوردار است. مدل نیز از برازش مناسبی برخوردار بود.

واژه‌های کلیدی: حاکمیت اسلامی، فضا و تجهیزات، نهادینه کردن آموزش و پرورش معنوی

* دانشجوی دکتری گروه مدیریت آموزشی، واحد رودهن، دانشگاه آزاد اسلامی، رودهن، ایران
** استادیار گروه علوم تربیتی، واحد رودهن، دانشگاه آزاد اسلامی، رودهن، ایران (نویسنده مسئول)
Rashid_zolfaghari@yahoo.com
*** استادیار گروه علوم تربیتی، واحد رودهن، دانشگاه آزاد اسلامی، رودهن، ایران

مقدمه

در دنیای امروز، سازمان‌ها در دنیای پیچیده‌ای حضور دارند که مسأله تغییر و تحولات محیطی، بخشی از مسائل روز آن‌ها است. سازمان‌ها در دنیای معاصر برای بقای خویش ناچار به انعطاف‌پذیری در برابر محیط پیرامون و انطباق با تحولات هستند. یکی از مهم‌ترین بخش‌های درون سازمانی، سرمایه انسانی^۱ است که می‌تواند عامل کلیدی و موفقیت سازمان باشد. ارتقای سطح دانش تئوری و عملی و به‌عبارت بهتر آموزش منابع انسانی، راه حلی برای هم‌گام شدن با تغییرات درون و برون سازمانی است. مدیریت در سازمان‌ها امروزه رویکردهای کلی‌تر و جدیدتری را تجربه می‌کند. فرایندهای آموزش و بهسازی^۲ از فعالیت‌های ضروری برای ارتقای صلاحیت و شایستگی^۳ معلمان است (سی شور^۴، ۲۰۱۷). در سازمان آموزش و پرورش، معلمان، نیروی انسانی ماهری هستند که با توجه به تغییرات روز افزون محیط امروز می‌توانند با ارتقای شایستگی خود به بهبود ارزش‌های اخلاقی و معنویات در خود و دانش‌آموزان کمک کنند. آموزش و پرورش معنوی آموزش بوسیله روح است نه درباره آن. تولد معنویت با اجرای برنامه درسی معنوی صورت می‌گیرد. آموزش معنوی توسعه ظرفیتها، صلاحیت‌های درونی و بیرونی و همچنین به کمال رسیدن است. احساس بودن و وجود، ناشی از آموزش و پرورش معنوی است که به زندگی و حیات معنا می‌بخشد (کرونجه و همکاران^۵، ۲۰۱۷).

یکی از مسائل مهمی که رقابت‌پذیری^۶ را در سازمانها بهبود می‌بخشد، معنویت^۷ است. امروزه معنویت، مسئله مهمی است که ضرورت توجه به آن بوسیله صاحب‌نظران و اندیشمندان دین هم مطرح شده است. شهید مطهری به نقل از اقبال لاهوری می‌نویسد: بشریت امروز به سه چیز نیازمند است: تعبیری روحانی از جهان^۸، آزادی روحانی فرد^۹

-
1. Human Capital
 2. Education & Development
 3. Competency
 4. Seashore
 5. Cronjé, et al
 6. Competitiveness
 7. Spirituality
 8. Spiritual interpretation of the world
 9. Individual spiritual freedom

و اصولی اساسی^۱ و دارای تأثیر جهانی که تکامل اجتماع بشری را بر مبنای روحانی توصیه می‌کند (مطهری، ۱۳۷۷، به نقل از قاسم پور دهاقانی و نصر اصفهانی، ۱۳۹۱). به نظر سسرو و پرات^۲ (۲۰۱۱) معنویت، ارتباط عمیقی با فضایل انسانی^۳ نظیر مهربانی^۴ بخشندگی^۵ و شفقت^۶ دارد و به لحاظ سلامت روانی باعث فروکشی اضطراب و کاهش احساس تنهایی و نیز سبب افزایش عزت نفس، توانایی ارتباط و شایستگی روانی می‌گردد. شلدراک^۷ (۲۰۰۷) معتقد است، معنویت به این مربوط است که چگونه مردم در باطن، صاحب اعتقادات سنتی درباره خدا، انسان، خلقت و رابطه متقابل آنها می‌شوند و آن گاه این اعتقادات را در عبادت، در ارزش‌های اساسی و در چگونگی زندگی نشان می‌دهند.

بدون تردید ایمان، امید و عشق با معنویت همراه هستند. ایمان به پروردگاری یکتا که قادر متعال است و از رگ گردن به ما نزدیکتر است، یکی از ابعاد معنویت به شمار می‌رود. معنویت گریان بر این باورند که خداوند در تمامی سختی‌ها و دشواری‌های زندگی در کنارشان است و در دشواری‌ها به آنها کمک می‌کند. ایان بدین معناست که انسان باور داشته باشد که خداوند هرگز در شرایط دشوار او را تنها نخواهد گذاشت (بوالهروی، ۱۳۹۲).

درحقیقت پس از فروکش کردن طغیان مادی‌گرایی که تمام مظاهر معنوی انسان‌ها را در معرض خطر قرار داد، هم اکنون، زمزمه بازگشت معنویت به عرصه‌های زندگی اجتماعی و فرهنگی آغاز شده است. معنویت به همان سرعتی که در طول چند قرن اخیر از اذهان روشنفکران و اندیشمندان غربی رخت بر بسته بود، به همان سرعت نیز در حال بازگشت است. ضرورت گرایش به معنویت به عنوان گرایشی نو در عرصه‌های فرهنگی و تربیتی تمام کشورها بیش از عرصه‌های دیگر به چشم می‌خورد. به بیان

-
1. Main principles
 2. Cecero & Prout
 3. Human virtues
 4. Kindness
 5. Forgiveness
 6. Compassion
 7. Sheldrake

دیگر، پیوند دادن نیاز معنوی آموزشی و پرورشی با سایر تحولاتی که در این سیاره رخ می‌دهد، اهمیت به‌سزایی دارد (میلر^۱، ۲۰۱۰).

آموزش و پرورش مهم‌ترین نهاد تعلیم و تربیت رسمی عمومی، متولی فرآیند آموزش و پرورش در همه زمینه‌ها، قوام بخش فرهنگ عمومی و تعالی بخش جامعه اسلامی بر اساس نظام معیار اسلامی، با مشارکت خانواده، نهادها و سازمان‌های دولتی و غیردولتی است و مأموریت دارد با تأکید بر شایستگی^۶‌های پایه، زمینه دستیابی دانش-آموزان لازم‌التعلیم را به مراتبی از حیات طیبه در ابعاد فردی، خانوادگی، اجتماعی و جهانی را به‌صورت نظام‌مند، همگانی، عادلانه و الزامی در ساختاری کارآمد و اثربخش برساند. انجام این مهم، نقش زیر ساختی در نظام تعلیم و تربیت رسمی خواهد داشت. آموزش و پرورش، همان گسترش نگرش و دانش، مهارت و الگوهای رفتاری موردنیاز یک فرد برای انجام عملکرد مناسب در یک شغل معین است (عباسی و رشیدی، ۱۳۹۱). به‌عقیده رابینز^۲ (۱۹۸۸)، آموزش تجربه‌ای است مبتنی بر یادگیری تا با تغییرات نسبتاً پایداری که در فرد ایجاد می‌شود او را در انجام کار و بهبود توانایی‌ها، تغییر مهارت‌ها، دانش، نگرش و رفتار اجتماعی کمک کند. بنابراین آموزش به مفهوم تغییر دانش، نگرش و تعامل با همکاران است. از نظر سسرو و پرات^۳ (۲۰۱۱)، ویژگی‌ها و عمل نظام آموزش و پرورش طی دهه‌های اخیر بر پیشرفت تحصیلی، تسلط بر موضوعات درسی، آموزش مهارت‌های لازم برای شرکت و موفقیت در آزمون‌ها و در نتیجه نادیده گرفتن رشد اجتماعی، عاطفی و معنویت فراگیران مبتنی بوده است (مطهری، ۱۳۷۶، قاسم پور دهاقانی و نصر اصفهانی، ۱۳۹۱).

بررسی مفهوم معنویت از دیدگاه متخصصان آموزش و پرورش نشان می‌دهد که معنویت، جوهر و اساس انسانیت و زمینه عالی آدمیت و مستعد رشد و توسعه است (میهن^۴، ۲۰۰۲). در آموزش و پرورش معنوی آموزش بوسیله روح است نه درباره آن. تولد معنویت با اجرای برنامه درسی معنوی صورت می‌گیرد. آموزش معنوی توسعه ظرفیت‌ها، صلاحیت‌های درونی و بیرونی، بودن و به کمال رسیدن است. احساس بودن

1. Miller
2. Robbins
3. Cecero and Prout
4. Meehan

و وجود، ناشی از آموزش و پرورش معنوی است که به زندگی و حیات معنا می‌بخشد (موسوی، ۱۳۸۸). امروزه، موضوعات و رویکردهای متفاوت و نوین، از پدیده جهانی شدن تا تحولات علمی و فناوری‌های جدید، زمینه را برای ظهور دیدگاه‌های نو هموار کرده و آنها را فراتر از مرزهای ملی، در چارچوبی جهانی مطرح می‌سازند؛ اما وجود این دیدگاه‌ها همواره مثبت نیست، دیدگاه‌های نوین به ویژه در مقوله آموزش و پرورش موجب شده تا توجه به معنویت و روح کار کمرنگ شود و بیشتر به ظواهر امر توجه گردد. شکاف بین واقعیت‌های زندگی و آموزش‌های مدرسه‌ای، گرفتاری‌ها و شکست‌ها و سرخوردگی‌های دردآور و زحمت افزایی را ایجاد کرده است. موانع موجود بر سر راه آموزش و پرورش معنوی در کشور عبارتند از عدم سازگاری با تغییر؛ درک نکردن نقش آموزش و پرورش؛ تغییر ندادن در شیوه یادگیری؛ مبارزه نکردن با مشکلات آموزش و پرورش؛ توجه نکردن به اهداف آموزش و پرورش نوین (سند چشم انداز و سند تحول آموزش و پرورش)؛ بها ندادن به نقش معلم؛ انتخاب نکردن شیوه‌های بهتر در برنامه‌ریزی آموزش و پرورش؛ عدم توجه به انگیزه‌ها و ارزش‌ها و ارج نهادن به ارزش‌های اخلاقی و معنوی مورد پذیرش جامعه (صبوری خسرو شاهی، ۱۳۸۹).

کیم، کیم گودوین و کونینگ^۱ (۲۰۱۶)، معتقدند که معنویت در خانواده نقش بسزایی در آموزش معنوی کودکان و همچنین سلامت زوجین دارد. رسانه‌ها از دیگر عوامل بیرونی تأثیرگذار بر آموزش و پرورش، علی‌الخصوص آموزش و پرورش معنوی هستند. یکی از ابزارهای مؤثر و مفید در شناساندن ارزش‌ها و هنجارهای جامعه رسانه است. یکی از نیازهای این قرن تعلیم و تربیتی است که فراگیران را برای رویارویی با چالش‌های مختلف و غیر قابل پیش بینی آماده می‌سازد در این میان باید افراد را به مطالعه عادت داد و خانواده‌ها با کمک به عزت نفس و محبت به فرزندان خود آنها را برای زندگی بهتر کمک کنند (قربانی و افلاکی فرد، ۱۳۹۳). در این راستا، فدورو^۲ (۲۰۱۵)، در پژوهش خود به نقش مهم رسانه‌ها در ایجاد افکار مذهبی و ضد مذهبی اشاره می‌کند. فضای مجازی نیز از عوامل دیگر تأثیرگذار بر تعلیم تربیت معنوی است، چراکه کاربرد روش‌های علمی در تعلیم و تربیت، ویژگی مشخص تربیت مدرن

1. Kim. Kim-Godwin & Koenig

2. Fedorov

و امروزی و چنین سیستم تعلیم و تربیتی است که موجب ایجاد تغییرات نسبتاً ثابتی در فرد می‌شود. در این سیستم، فن‌آوری در خدمت تربیت معنوی قرار می‌گیرد و تربیت، انسان را به استفاده بهینه از فن‌آوری رهنمون می‌سازد. وسعت و سرعت ارتباطات در سطح جهانی سبب شده است که فرهنگ‌های گوناگون از یکدیگر متأثر شوند و امروزه با توجه به تهاجم فرهنگی، نظام آموزشی مسئولیت خطیری برای به‌کارگیری راهنمایی و هدایت صحیح تحولات فن‌آوری اطلاعات به عهده دارد. همچنین همه عوامل آموزش و پرورش در تلاش برای فهمیدن، سازگار کردن و کاربرد فن‌آوری اطلاعات به شکل مؤثر و در جهت اهداف تربیت اسلامی و معنوی از طرف نظام‌های آموزشی هستند (امام جمعه، ۱۳۸۲). کینگ^۱ (۲۰۱۵)، در پژوهش خود نقش تکنولوژی و فضای مجازی را در بسط و گسترش آموزش و پرورش معنوی در سراسر جهان مؤثر می‌داند. از دیگر عوامل درونی تأثیرگذار بر آموزش و پرورش معنوی معلم است، نباید از نقش مهم و اساسی معلم که در واقع گرداننده و فرادهنده آموزش معنوی است، غافل شد. معلم نقش هدایت‌کننده و الگوی امین و بصیر در زمینه‌های گوناگون اعتقادی، عبادی، اخلاقی، سیاسی، اجتماعی و فرهنگی در فرایند تعلیم و تربیت و مؤثرترین عنصر در تحقق ماموریت‌های نظام تعلیم و تربیت رسمی عمومی محسوب می‌شود (حاجی بابایی، ۱۳۹۱). مک مولان^۲ (۲۰۱۶)، نقش معلم را در گرایش معنوی دانش-آموزان بسیار حائز اهمیت می‌داند. دیگر عامل درونی مهم اثرگذار بر آموزش و پرورش معنوی، برنامه درسی است. برنامه‌های درسی نظام‌های آموزش و پرورش، می‌تواند بهترین موقعیت را برای رشد و توسعه معنویت در افراد فراهم سازد. برنامه درسی قلب نظام آموزشی است که می‌تواند زمینه، فرصت‌های مناسب، محتوا و نیز روش‌های مفیدی را برای پرورش و اعتلای وجود همه جانبه افراد تدارک کند. علاوه بر این، دلیل دیگر اقبال نسبت به برنامه درسی معنوی به نظریات صاحب‌نظران حوزه برنامه درسی برمی‌گردد (قورچیان و شوقی، ۱۳۹۴). پژوهش حاضر، به ارائه مدلی جهت نهادینه سازی آموزش و پرورش معنوی می‌پردازد و تلاش می‌کند تا با شناسایی عوامل اثرگذار

1. King

2. McMullen

بر نهادینه سازی آموزش و پرورش معنوی و اولویت بندی هر یک از عوامل، به ارتقای عوامل کمک کند تا شاهد آموزش و پرورش معنوی در کشور باشیم.

روش

از آنجاکه پژوهش حاضر در مورد ارائه چارچوب مفهومی به منظور نهادینه کردن آموزش و پرورش معنوی در مدارس ابتدایی انجام پذیرفته، پژوهش حاضر از حیث بعد محیط، از نوع کتابخانه‌ای- میدانی؛ بر حسب هدف، بنیادی، از نظر زمان گردآوری داده مقطعی و از نظر روش اجرای پژوهش توسعه‌ای (اکتشافی) است. جامعه آماری بخش کیفی پژوهش شامل خبرگان دانشگاهی و آموزش و پرورش و مدیران مدارس می‌باشند. برای تعیین نمونه‌های این پژوهش و تعیین این گروه از خبرگان از روش نمونه‌گیری هدفمند استفاده شد و ۱۰ نفر به عنوان خبره مورد مصاحبه قرار گرفتند. برای حصول اطمینان از روایی بخش کیفی پژوهش و به منظور اطمینان خاطر از دقت بودن یافته‌ها از دیدگاه پژوهشگر، از نظرات ارزشمند اساتید آشنا با این حوزه و متخصصان آموزش و پرورش که در این حوزه خبره و مطلع بودند استفاده شد. همچنین به‌طور هم‌زمان از مشارکت کنندگان در تحلیل و تفسیر داده‌ها کمک گرفته شد. همچنین برای محاسبه پایایی از روش پایایی بین دو کدگذار استفاده شد. برای تحلیل داده‌های کیفی پژوهش از طریق تحلیل محتوا استفاده شد. در این طرح مراحل تحلیل داده‌های کیفی گردآوری شده، از طریق کدگذاری باز و کدگذاری محوری انجام شده است. جامعه آماری بخش کمی این پژوهش، شامل تمامی معلمان مدارس ابتدایی به تعداد ۱۷۳۲۳ نفر بودند که با استفاده از روش نمونه‌گیری تصادفی مرحله‌ای و طبقه‌ای و فرمول کوکران ۴۳۰ نفر به عنوان حجم نمونه انتخاب شد. در پژوهش حاضر ابتدا بر اساس نمونه‌گیری تصادفی مرحله‌ای و طبقه‌ای، ۹ منطقه بطور تصادفی از بین ۱۹ منطقه آموزش و پرورش انتخاب شدند. در ادامه به نسبت تعداد معلمان مرد و زن در هر منطقه (به عنوان طبقه) تعداد ۴۳۰ نفر از معلمان نمونه انتخاب شدند و در نهایت پرسشنامه‌های محقق ساخته پژوهش با روش تصادفی ساده توزیع شد. این کار به دو صورت مستقیم توسط پژوهشگر و پرسشگران و غیر مستقیم از طریق کارشناسان صورت گرفت. در این بخش به منظور گردآوری داده‌ها از روش کتابخانه‌ای و

پرسشنامه استفاده شد. پرسشنامه محقق‌ساخته بر گرفته از کدهای حاصل از مصاحبه بود که با نظرسنجی از معلمان و مدیران ابتدایی، تکمیل شد. گویه‌های پرسشنامه‌های این پژوهش شامل دو قسمت است:

الف) گویه‌های عمومی: در سؤال‌های عمومی پنج سؤال و مواردی مانند جنسیت، سن، تحصیلات، سابقه کار مطرح شدند.

ب) گویه‌های تخصصی: این بخش شامل ۸۲ گویه بسته و ۱ سؤال باز است. در طراحی این بخش سعی شده است که تا حد ممکن، گویه‌های پرسشنامه‌ها برای پاسخگویان قابل درک باشد. این گویه‌ها از نوع بسته و از طیف ۵ گزینه‌ای لیکرت بودند. در این پژوهش به منظور محاسبه روایی از روایی صوری، محتوایی و سازه استفاده شد. روایی ظاهری پرسشنامه نهایی به دور از ایرادات ویرایشی، شکلی، املائی و ... به کمک پژوهش‌گر، چند نفر از اعضای نمونه، استاد راهنما و مشاور تدوین گردید. برای بررسی روایی محتوایی^۱ از فرم‌های CVI و CVR استفاده شد. باید توجه داشت که بررسی روایی محتوایی قبل از توزیع پرسشنامه و از طریق خبرگان (اعضای مصاحبه شونده، اساتید راهنما و مشاور، دانشجویان دکتری متخصص در این حوزه، چند نفر از آزمودنی‌ها و...) صورت می‌گیرد. بر اساس این نوع از روایی هیچ سوالی نیاز به حذف شدن نداشت و برخی سؤالات اصلاح شد.

روایی سازه^۲ از دو قسمت روایی همگرا و واگرا تشکیل شده است:

تست‌های روایی همگرا (تأییدی): تست‌هایی که برای سنجش روایی همگرا به کار می‌رود عبارتند از: ۱. همه بارهای عاملی معنادار باشد؛ ۲. بارهای عاملی بالای ۰/۵ باشد و بهتر این که بالای ۰/۷ باشد؛ ۳. AVE (میانگین واریانس استخراج شده) بزرگ‌تر از ۰/۵ باشد؛ ۴. پایایی ترکیبی بزرگتر از میانگین واریانس استخراج شده باشد که تمام موارد در این پژوهش تأیید شد. در جدول ۲ ضرایب میانگین واریانس استخراج شده، آلفای کرونباخ و پایایی ترکیبی متغیرها آورده شده است و می‌توان این دو ضریب را با هم مقایسه کرد:

-
1. Content Validity
 2. Construct Validity

جدول ۲. ضریب میانگین واریانس استخراج شده و ضریب پایایی ترکیبی

مؤلفه	تعداد آلفای کرونباخ نهایی (حجم نمونه=۴۳۰) تست	آلفای کرونباخ پیش (حجم نمونه=۳۵)	پایایی ترکیبی	میانگین واریانس استخراج شده
مدیریت توانمند	۰,۷۳۶	۰,۷۱۵	۰,۸۰۱	۰,۶۱
معلم	۰,۸۳۸	۰,۸۱۴	۰,۸۸۹	۰,۵۷
فضا و تجهیزات	۰,۷۷۹	۰,۷۴۶	۰,۸۱۶	۰,۶۶
برنامه درسی	۰,۷۹۴	۰,۷۵۳	۰,۸۳۶	۰,۵۶
حاکمیت اسلامی	۰,۸۳۶	۰,۸۱۹	۰,۸۴۷	۰,۵۹
خانواده	۰,۸۲۵	۰,۸۰۳	۰,۸۶۲	۰,۶۵
رسانه	۰,۸۸۷	۰,۸۳۰	۰,۷۸۲	۰,۷۸۰
نهادهای غیردولتی	۰,۷۸۱	۰,۷۷۵	۰,۸۷۰	۰,۷۶۵

همان‌طور که در جدول فوق قابل مشاهده است میزان AVE همه متغیرها بالای ۰.۵ قرار دارد و ضریب پایایی ترکیبی در هر یک متغیرها بزرگتر از میانگین واریانس استخراج شده در همان متغیر است.

یافته‌ها

پاسخ‌های ارائه شده به سؤالات مصاحبه به‌منظور ارائه مدل نهادینه سازی آموزش و پرورش معنوی در قالب کدهای شناسایی شده بر اساس نظر خبرگان در جدول زیر آورده شده است.

جدول ۴. چک لیست مربوط به نتایج تحلیل محتوای مصاحبه در بعد آموزش و پرورش معنوی

کد مصاحبه شونده	مفاهیم استخراجی اولیه	بعد
I3,I7,I12	معلم داشتن روحیه معنوی	مفاهیم استخراجی اولیه معلم داشتن روحیه معنوی داشتن بصیرت روحیه تحلیل گری و استدلال توانایی تولید فکر آرمان خواهی قوه تفکر اسلامی تاکید بر مبانی معنوی و اسلامی مقاومت در پرتو آگاهی بالندگی حرفه‌ای
I4,I8,I10	داشتن بصیرت	
I4,I7	روحیه تحلیل گری و استدلال	
I2,I3,I13	توانایی تولید فکر	
I1,I8,I10	آرمان خواهی	
I2,I3,I7,I9	قوه تفکر اسلامی	
I4,I6,I10	تاکید بر مبانی معنوی و اسلامی	
I4,I5,I8,I9,I13,I10	مقاومت در پرتو آگاهی	
I5,I9,I11	بالندگی حرفه‌ای	

بعد	مفاهیم استخراجی اولیه	کد مصاحبه شونده
	ارائه الگوی رفتاری بر اساس معنویات	I4, I8, I12, I13
	توانایی نقد	I1, I5, I9, I12
	نظریه پردازی علمی در پرتو معنویات	I2, I3, I13
	داشتن ذهن پرسشگر نسبت به مسائل اخلاقی / مذهبی	I1, I8, I10
	خودکارآمدی در پرتو معنویت دینی	I2, I3, I7, I9
	تبدیل تهدید فرهنگی به فرصت معنوی	I5, I6, I10
	توانایی همسازی با تغییرات	I4, I7, I8, I9, I13, I10
	اخلاق حرفه‌ای	I6, I9, I11, I13,
	ارائه مدل رفتاری برای دانش آ «وزان	I1, I8, I12, I13
	روحیه جهادی	I4, I5, I12, I13,
	مدیریت توانمند و آگاه (قدرت رهبری تاثیرگذار	I1, I11, I10
	شفافیت در کارها	I12, I10
	برنامه ریزی آموزشی بر اساس شرایط محیطی و دیدگاه معنوی	I7, I11
	قضاوت منصفانه	I4, I5, I12, I13
	تشویق و تنبیه بر اساس رویکردهای معنوی	I3, I7, I9, I10
	تفسیر درست مقررات و قوانین مندرج در سند تحول	I13, I12,
	علاقه مندی به حرفه	I1, I5, I7, I8, I10
	استمرار رویه	I3, I7, I9, I11
	پابندی به اصول اخلاقی و اخلاق حرفه‌ای	I8, I10n, I13,
	برنامه درسی (آرمان‌ها تربیتی	I2, I3, I7, I9, I12
	طرح برنامه درسی معنوی بر اساس بهبود هوش معنوی	I4, I6, I13,
	روش تدریس حل مساله یا پروژه‌ای به‌عنوان مبنا	I1, I7, I8, I10
	ارزشیابی دانش‌آموزان بر افزایش خلاقیت و هم‌چنین بهبود تفکر انتقادی	I7, I8, I9
	محتوای آموزش بر اساس اخلاقیات و معنویات	I6, I10, I11
	توجه به هنر به‌عنوان عاملی در جهت رشد معنویات	I1, I12
	فراهم‌سازی موقعیت‌هایی نظیر یادگیری آموزه‌ها و اعمال دینی و مطالعه متون مقدس	I3, I4, I9, I12
	بهره‌گیری از بعد معنوی برنامه‌های درسی علوم، ریاضیات، هنر و سایر دروس به مریبان	I1, I5, I7, I11, I10
	توجه به ابعاد فردی، اجتماعی، زمانی و مکانی انسان در محتوای دروس	I3, I7, I9, I13
	رشد برخی عادات اسلامی یا استفاده آر برنامه درسی که به عمل اسلامی	I4, I6, I10
	حاکمیت اسلامی: هم‌راستایی اهداف آ «وزش با اهداف دینی و اسلامی	I1, I7, I9, I10
	تاکید بر محتوای اسلامی آموزشی	I5, I8, I10

کد مصاحبه شونده	مفاهیم استخراجی اولیه	بعد
I2, I3, I9, I10	گزینش و انتخاب معلمین بر اساس اهداف معنوی	
I6, I7, I11	توجه به فلسفه تربیت اسلامی	
I2, I5, I11	تکالیف تربیتی	
I4, I8, I10	ایجاد عدالت آموزشی	
I7, I9, I11	درک صحیح نیازهای معنوی جامعه	
I1, I3, I11, I10	توجه به ارزشهای جامعه	
I8, I9, I10	فضا (استفاده از فناوریهای نویندر راستای آموزش معنویات	
I5, I6, I12	ایجاد فضای آکنده از معنویات در مدرسه	
I1, I7, I13, I10	به روز رسانی تجهیزات کمک آموزشی	
I1, I9, I10	آموزش‌های مجازی مکمل معنوی و اخلاقی به دانش آموزان	
I3, I5, I11	تزیین نمازخانه‌های مدارس	
I2, I7, I10	ایجاد کانونهای فرهنگی و هنری جذاب برای دانش آموزان	
I6, I8, I12, I13	ساخت پوستر و معرفی اماکن متبرکه	
I3, I9, I11, I10	تجهیز اماکن ورزشی	
I5, I7, I12	ارائه سمینرها و همایشهایی برای ترویج معنویات	
I2, I9, I11	استفاده از نمایشهای آیینی و یا پخش فیلم و ...	
I1, I6, I10	خانواده (ارتباط مستمر به دانش آموز	
I8, I10, I13	شناخت از نیازهای معنوی دانش آموز	
I4, I5, I11, I10	ارتباط مستمر با مدرسه	
I7, I9, I12	درک ابعاد رفتاریانش آموز	
I1, I8, I11	کمک در ثبات اهداف رفتاری/معنوی در خانه و مدرسه	
I8, I10, I12	حس مسئولیت پذیری تربیتی	
I4, I9, I13	مشارکت در حل مشکلات دانش آموزان	
I2, I10	تکمیل فرایند آموزش معنوی در منزل توسط خانواده‌ها	
I3, I9, I11	تعامل درمانی والد / دانش آموز	
I1, I6, I13	رسانه (سرعت انتقال آموزش معنوی	
I7, I10, I11	ارائه برنامه‌های آموزشی جهت انتقال مفاهیم معنوی و فرهنگی	
I4, I6, I12	معرفی مکانها و همایشهای دینی و معنوی مختص به دانش آموزان	
I8, I10, I11	ارتقای کیفیت هم اندیشی	
I1, I7, I13	تبلیغات اثرگذار معنوی	
I4, I9, I11	پخش فیلمها و رسانه‌های معنوی	
I1, I12	کمک جهت پوشش فلسه آموزش و پرورش معنوی	
I3, I4, I9, I12	نشان دادن جملات تاثیرگذار معنوی	

کد مصاحبه شونده	مفاهیم استخراجی اولیه	بعد
11, 15, 17, 111	نشان دادن افراد اخلاق تاثیرگذار در جامعه به عنوان الگو	
13, 17, 19, 113	نهادهای غیردولتی (تعامل دوسویه با آموزش و پرورش. کسب درآمد و رفع نیازهای کمی و کیفی آموزش و پرورش	
14, 16, 110	کارهای داوطلبانه معنوی و جلب توجه دانش آموزان	
11, 17, 19, 110	آگاهانه عمل کردن و شناخت جامع شرایط مدرسه	
15, 18, 110	ارائه برنامه مبتنی بر اعتقاد و ارزشهای مورد قبول مدرسه و جامعه	
12, 13, 19, 110	عمومی بودن تسهیلات ارگانهای غیر دولتی و قشری نکردن آموزش	
16, 17, 111	ایجاد حق دخالت عادلانه و مشارکت در تصمیم گیری	

در جدول فوق، مفاهیم اولیه‌ای که از تحلیل محتوا حاصل شده، ارائه شده است. اطلاعات جدول بالا، بیانگر محور اساسی سوال‌های پژوهش بوده و در قسمت دوم جدول پاسخ‌های ارائه شده توسط مصاحبه شوندگان آورده شده است که از کدگذاری باز به دست آمده است و در قسمت سوم یعنی کد، کد مربوط به مصاحبه شونده آورده شده است. در برخی از جداول تعدادی از مصاحبه شوندگان، به سؤال یا سوالاتی پاسخ نداده و یا در پاسخ به برخی سؤالات به چندین عامل اشاره کرده‌اند. در نهایت ۸۲ شاخص از مصاحبه با خبرگان استخراج شد.

جدول ۵. تبیین واریانس مولفه‌های مستخرجه

مؤلفه	مقادیر ویژه اولیه			مجموع مربع بارهای استخراج شده			مجموع مربع بارهای چرخش یافته		
	کل	واریانس	درصد تجمعی	کل	واریانس	درصد تجمعی	کل	واریانس	درصد تجمعی
۱	۱۵.۹۹	۱۹.۵	۱۹.۵	۱۵.۹۹	۱۹.۵	۱۹.۵	۱۵.۹۹	۱۹.۵	۱۹.۵
۲	۶.۰۵۵	۷.۳۸۴	۲۶.۸۸۴	۶.۰۵۵	۷.۳۸۴	۲۶.۸۸۴	۶.۰۵۵	۷.۳۸۴	۲۶.۸۸۴
۳	۳.۴۶۷	۴.۲۲۷	۳۱.۱۱۱	۳.۴۶۷	۴.۲۲۷	۳۱.۱۱۱	۳.۴۶۷	۴.۲۲۷	۳۱.۱۱۱
۴	۳.۰۴۵	۳.۷۱۴	۳۴.۸۲۵	۳.۰۴۵	۳.۷۱۴	۳۴.۸۲۵	۳.۰۴۵	۳.۷۱۴	۳۴.۸۲۵
۵	۲.۷۸۱	۳.۳۹۲	۳۸.۲۱۷	۲.۷۸۱	۳.۳۹۲	۳۸.۲۱۷	۲.۷۸۱	۳.۳۹۲	۳۸.۲۱۷
۶	۲.۱۶۶	۲.۶۴۱	۴۰.۸۵۸	۲.۱۶۶	۲.۶۴۱	۴۰.۸۵۸	۲.۱۶۶	۲.۶۴۱	۴۰.۸۵۸
۷	۱.۹۵۶	۲.۳۸۶	۴۳.۲۴۳	۱.۹۵۶	۲.۳۸۶	۴۳.۲۴۳	۱.۹۵۶	۲.۳۸۶	۴۳.۲۴۳
۸	۱.۸۸۳	۲.۲۹۷	۴۵.۵۴	۱.۸۸۳	۲.۲۹۷	۴۵.۵۴	۱.۸۸۳	۲.۲۹۷	۴۵.۵۴
۹	۰.۹۹۴	۱.۲۱۳	۴۶.۷۵۳	۰.۹۹۴	۱.۲۱۳	۴۶.۷۵۳	۰.۹۹۴	۱.۲۱۳	۴۶.۷۵۳
۱۰	۰.۹۷	۱.۱۸۳	۴۷.۹۳۶	۰.۹۷	۱.۱۸۳	۴۷.۹۳۶	۰.۹۷	۱.۱۸۳	۴۷.۹۳۶
...									
۸۱	۰.۱۰۶	۰.۱۳	۹۹.۸۹۲	۰.۱۰۶	۰.۱۳	۹۹.۸۹۲	۰.۱۰۶	۰.۱۳	۹۹.۸۹۲
۸۲	۰.۰۸۸	۰.۱۰۸	۱۰۰	۰.۰۸۸	۰.۱۰۸	۱۰۰	۰.۰۸۸	۰.۱۰۸	۱۰۰

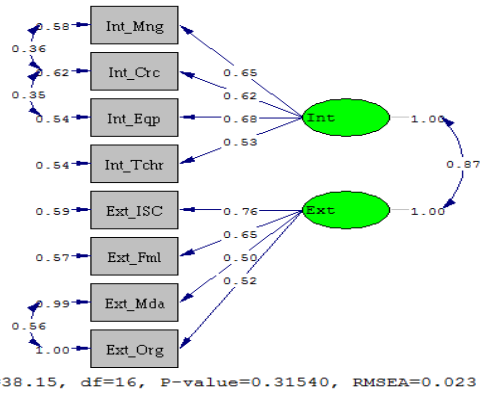
با توجه به جدول فوق، ۸ مولفه‌ی اول دارای مقادیر ویژه بزرگتر از یک هست و در تحلیل باقی می‌مانند. این عوامل تا تقریباً ۴۶ درصد، واریانس مولفه‌های نهادینه‌سازی آموزش و پرورش معنوی در مقطع ابتدایی را تبیین می‌کند. به منظور تحقیق درباره ماهیت روابط بین متغیرها و نیز دستیابی به تعاریف و نامگذاری عامل‌ها، ضرایب بالاتر از ۰.۴ در تعریف عامل‌ها مهم و با معنی بوده و ضرایب کمتر از این حدود به عنوان عامل تصادفی در نظر گرفته شده است. نمودار سنگریزه^۱ نیز موید نتایج فوق بود و همان هشت عامل شناسایی شد. مؤلفه‌های اکتشاف شده را در جدول زیر، می‌توان مشاهده کرد و بر اساس ادبیات، پیشینه و نظریه‌های موجود این مولفه‌ها نام‌گذاری شده‌اند.

جدول ۶. مولفه‌ها و عوامل شناسایی شده بعد از استفاده از ادبیات موجود

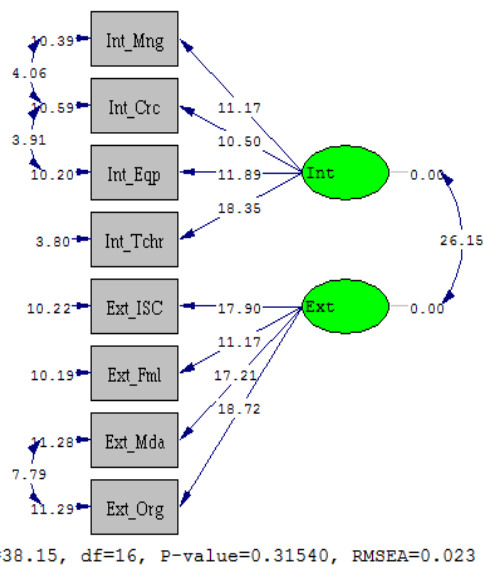
شماره گویه‌ها	تعداد شاخص	مؤلفه	بعد
۸-۱	۸	مدیریت توانمند و آگاه	درونی
۲۶-۹	۱۹	معلم	
۳۶-۲۷	۱۰	فضا و تجهیزات	
۴۶-۳۷	۱۰	برنامه درسی	
۵۶-۴۷	۱۰	حاکمیت اسلامی	بیرونی
۶۵-۵۷	۹	خانواده	
۷۴-۶۶	۹	رسانه	
۸۲-۷۵	۷	نهادهای غیردولتی	

در این قسمت، مدل‌های ساختاری پژوهش که به بررسی رابطه‌ی بین عوامل مؤثر بر نهادینه سازی آموزش و پرورش معنوی می‌پردازند، در حالت برآورد استاندارد و ضرایب معناداری در حالت اصلاح شده به همراه شاخص‌های محاسبه برازش آورده شده است. در شکل زیر مدل اصلاح شده ساختاری آورده شده است. با توجه به اینکه در مدل آزمون شده، مسیرهای بین متغیرها همان مؤثر بودن عوامل مورد نظر هستند. در شکل ۱، برآورد ضرایب استاندارد مسیرها به همراه بار عاملی هر یک از متغیرها آورده شده است.

1. Scree plot

شکل ۱. مدل ساختاری پژوهش در حالت تخمین ضرایب استاندارد

شکل ۲. مدل ساختاری پژوهش در حالت معناداری ضرایب

همان‌طور که در شکل ۲ نشان داده شده است، کلیه مقادیر پارمترهای مربوط به مولفه‌های عوامل درونی و بیرونی به همراه بارهای عاملی و ضرایب مسیر نشان داده شده است که در جداول زیر به صورت خلاصه آورده شده است.

جدول ۷. برآوردهای مربوط به مدل عوامل درونی و بیرونی

مسیر	بار عاملی	مقدار t	وضعیت
عوامل درونی <--- مدیریت توانمند و آگاه	۰.۶۵	۱۱.۱۷	پذیرفته شد
عوامل درونی <--- برنامه درسی و آموزشی	۰.۶۲	۱۰.۵۰	پذیرفته شد
عوامل درونی <--- تجهیزات و فضا	۰.۶۸	۱۱.۸۹	پذیرفته شد
عوامل درونی <--- معلم	۰.۵۳	۱۸.۳۵	پذیرفته شد
عوامل بیرونی <--- حاکمیت اسلامی	۰.۷۶	۱۷.۹۰	پذیرفته شد
عوامل بیرونی <--- خانواده	۰.۶۵	۱۱.۱۷	پذیرفته شد
عوامل بیرونی <--- رسانه	۰.۵۰	۱۷.۲۱	پذیرفته شد
عوامل بیرونی <--- نهادهای غیردولتی	۰.۵۲	۱۸.۷۲	پذیرفته شد

جدول ۸ نیز نمودار مسیر برازش شده به داده‌ها را نشان می‌دهد.

جدول ۸. شاخص‌های برازش مدل

شاخص‌های برازش	نام شاخص
کمتر از ۳	Chi-square/df
کمتر از ۰/۱	RMSEA (ریشه میانگین خطای برآورد)
بالاتر از ۰/۹	CFI (برازندگی تعدیل یافته)
بالاتر از ۰/۹	NFI (برازندگی نرم شده)
بالاتر از ۰/۸	GFI (نیکویی برازش)
بالاتر از ۰/۸	AGFI (نیکویی برازش تعدیل شده)

آنچه از محاسبات انجام شده در جدول فوق می‌توان نتیجه گرفت این است که حد قابل قبول مجذور کای بر درجه آزادی، مطلوب بودن مدل را نشان می‌دهد. حال که شاخص‌های کلی برازش خوبی از داده‌ها را نسبت به مدل نشان می‌دهد نوبت به سنجش شاخص‌های جزئی برازش می‌رسد. تفاوت شاخص‌های برازش با شاخص‌های سه‌گانه برازش کلی در این است که شاخص‌های برازش کلی در مورد مناسب بودن کل مدل و نه اجزا آن را قضاوت می‌کنند و شاخص‌های جزئی در مورد رابطه‌های جزئی

مدل قضاوت می‌کنند. همان‌طور که در جدول فوق قابل مشاهده است شاخص‌های جزئی برازش نشان می‌دهند که برازش اجزا مدل نیز مناسب است.

بحث و نتیجه‌گیری

نتایج حاصل از پژوهش نشان می‌دهد که در مورد عوامل درونی اثر گذار بر نهادینه کردن آموزش و پرورش معنوی، میزان اهمیت هر یک از عوامل به ترتیب زیر خواهد بود: (۱) تجهیزات و فضا، (۲) مدیریت توانمند و آگاه، (۳) برنامه درسی و آموزشی و (۴) معلم. در این خصوص، لازم به ذکر است که وجود فضایی شاد و معنوی در مدارس در اجرای رویکرد آموزش معنوی از اهمیت بسزایی برخوردار است و تأثیر گذاری نسبتاً بیشتری بر دانش‌آموزان مقطع ابتدایی دارد. زیبا سازی نمازخانه و جایگاه‌های پرورشی، مشارکت دادن دانش‌آموزان در کارهای معنوی مدرسه و همچنین دیوارنویسی‌های شاد و پر محتوا بر تربیت معنوی آنها بسیار تأثیر گذار است. از طرف دیگر بدون وجود مدیریتی توانمند و شایسته نمی‌توان این راه کارها را پیاده کرد. مدیری که ذهنی باز دارد و از رسالت آموزش و پرورش به خوبی آگاهی دارد. سازو کارهای لازم جهت پرورش و آموزش معنوی دانش‌آموزان را فراهم می‌کند و ضمن پشتیبانی از چنین برنامه‌هایی، به ارزیابی مداوم آنها می‌پردازد. عوامل برنامه درسی و معلم، شاید در این پژوهش و در اولویت بندی، از میزان اهمیت کمتری برخوردار باشند، اما در حالت کلی، تمام ارکان مدرسه را می‌توانند هدایت کنند. محتوای برنامه‌های درسی بر آموزش و پرورش معنوی دانش‌آموزان تأثیر بسزایی دارد و معلم در شناخت و آگاهی دادن به دانش‌آموزان و تدریس بهینه، قادر است این پرورش را روز به روز ارتقاء دهد.

در مورد عوامل بیرونی اثرگذار بر نهادینه کردن آموزش و پرورش، نیاز به ذکر است که طبق یافته‌های پژوهش حاضر، اولویت بندی مؤلفه‌های بیرونی پژوهش حاضر از نظر میزان اهمیت به ترتیب زیر خواهد بود: (۱) حاکمیت اسلامی، (۲) خانواده، (۳) رسانه و (۴) نهادهای غیردولتی. در این خصوص، باید خاطر نشان کرد که طبق ادبیات پژوهش، حاکمیت اسلامی که در کشور ایران حکم فرماست، عامل اساسی و مهمی در پیشبرد تعلیم و تربیت ایرانی- اسلامی است که آموزش معنوی را سرلوحه کار خود قرار می‌دهند. از طرف دیگر خانواده، به عنوان اولین نهادی که دانش آموز به آن پای

می‌گذارد و به شدت تحت تأثیر تربیت آن است، تأثیر معناداری بر تعلیم و تربیت معنوی و اخلاقی کودکان دارد. خانواده با ساخت کامل آرمان‌های جامعه و رفتار بر اساس ارزشها و فرهنگ جامعه، فرزند خود را برای پانهادن به نهادهای دیگر تربیتی مانند جامعه و مدرسه، آماده می‌سازد. رسانه در پژوهش حاضر از اولویت سوم برخوردار است اما به نظر می‌رسد، وظیفه سنگینی به دوش دارد و در جهت رسیدن به اهداف و آرمانهای اسلامی در حال تلاش است. رسانه‌ها با تهیه خوراک فرهنگی، به خانواده‌ها و جامعه در حالت کلی، کمک می‌کند تا به سوی ارتقای سطح پرورشی دانش آموزان گام بردارند. رسانه با ابزاری که در اختیار دارد می‌تواند زمینه لازم برای گرایش دانش آموزان به ابعاد معنوی و اخلاقی را فراهم آورد.

منابع

- امام جمعه، طیبه. (۱۳۸۲). آموزش و پرورش در عصر اطلاعات. مجله فن آوری آموزشی، ۲(۱۶۳)، ۲۵-۳۳.
- بوله‌ری، جعفر، دوس علی وند، هدی و میرزایی، مصلح (۱۳۹۲). رویکرد معنوی در آموزش پزشکی و علوم انسانی. مجله اخلاق پزشکی، ۲۰(۲۲)، ۱۰۱-۱۲۶.
- حاجی بابایی، حمیدرضا (۱۳۹۱). ویژگی‌های مدرسه‌ای که دوست داریم با توجه به سند تحول بنیادین در آموزش و پرورش. فصلنامه نوآوری‌های آموزشی، ۴۲(۱۱)، ۷۴-۵۲.
- حسین پور، مریم (۱۳۹۴). نقش خانواده در سلامت معنوی جامعه. دومین همایش علمی پژوهشی علوم تربیتی و روان‌شناسی آسیب‌های اجتماعی و فرهنگی ایران رهنامه‌ی نظام تعلیم و تربیت رسمی عمومی در جمهوری اسلامی ایران. (۱۳۸۹). تهران: دبیرخانه ستاد تحول بنیادین آموزش و پرورش.
- سند تحول بنیادین آموزش و پرورش (۱۳۹۰)، مشهد.
- شعبانی، زهرا. (۱۳۸۵). طراحی و ارائه رویکرد جامع تلفیق برنامه‌های درسی در حوزه علوم انسانی، راهکارهایی برای ارتقای علوم انسانی در کشور. تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- فاتحی، ابوالفضل، شمس آبادی، رضا و درخشان فرد، طاهّا. (۱۳۹۴). تربیت اعتقادی، عبادی و اخلاقی بر اساس سند تحول بنیادین آموزش و پرورش. دومین کنفرانس بین‌المللی روان‌شناسی، علوم تربیتی و سبک زندگی

- فضل‌اللهی قمشی، سیف‌الله و ملکی توانا، منصوره (۱۳۹۳). اولویت بندی عوامل خانوادگی مؤثر در تربیت دینی فرزندان. *مجله پژوهش در مسائل تعلیم و تربیت اسلامی*، ۲۲(۲۵)، ۱۰۷-۱۱۸.
- قاسم پور دهاقانی، علی و نصر اصفهانی، احمد (۱۳۹۱). رویکرد معنوی و برنامه ریزی درسی. *مجله پژوهش در مسائل تعلیم و تربیت اسلامی*، ۱۹(۱۳)، ۷۱-۹۲.
- قربانی، لیلا و افلاکی فرد، حسین (۱۳۹۳)، نقش رسانه‌ها در تعلیم و تربیت. نخستین همایش ملی علوم تربیتی و روان‌شناسی.
- قورچیان، نادر قلی و شوقی، بهزاد (۱۳۹۴). رنسانس معنوی در برنامه درسی و بررسی نقش برنامه درسی معنوی در نظام آموزشی.
- عباسی، ابراهیم و رشیدی، عزیز. (۱۳۹۱). بررسی تأثیر اجرای دوره‌های آموزشی بر عملکرد کارکنان سازمان تأمین اجتماعی. *فرایند مدیریت و توسعه*، ۲۵(۳)، ۱۲۱-۱۴۳.
- غباری بناب، باقر. پیروی، حمید؛ و جعفری، علی اکبر. (۱۳۸۵). بررسی سلامت عمومی و میزان توکل دانشجویان دانشگاه تهران. مقاله ارائه شده در دومین سمینار سراسری بهداشت روانی دانشجویان، تهران، دانشگاه تربیت مدرس، ایران.
- منصوری نیا، علیرضا و خرم‌آبادی، یدالله (۱۳۹۲). نش معلم در تربیت دینی و اخلاقی. اولین کنگره بین‌المللی فرهنگ و اندیشه دینی، ۱۲۲۵-۱۲۱۱.
- موسوی، فرانک (۱۳۸۸). برنامه درسی معنوی در هزاره سوم. کرمانشاه: انتشارات دانشگاه آزاد اسلامی واحد کرمانشاه.
- نصیری، فخرالسادات، ایزدی معز، شیرین، فلاحی، احمد حسین و شمخانی، اژدر (۱۳۹۰). درونی کردن ارزش‌های اسلامی در میان دانش‌آموزان از دیدگاه مربیان تربیتی. نشریه مهندسی فرهنگی، ۶(۵۷ و ۵۸)، ۷۴-۸۵.
- Cecero, J. & Prout T. A. (2011). Measuring Faculty Spirituality and Its Relationship to Teaching Style. *Religion and education*, 38(2), 54-67.
- Curry, J. & McCallum, M. (2016). Spiritual Care Education and Rural Systems in Swan River. *Journal of Pastoral Care & Counseling*, 70(1), 53-62.
- Desler, G. (1988). Principles of management. Translated by: Davood Madani. 1st ed. Tehran: Aryan, 92.
- Herschkopf, M. Jafari, N. & Puchalski, C. (2017). RELIGION AND SPIRITUALITY IN MEDICAL EDUCATION. *Spirituality and Religion Within the Culture of Medicine: From Evidence to Practice*, 195.
- Kim, S. S. Kim-Godwin, Y. S. & Koenig, H. G. (2016). Family Spirituality and Family Health Among Korean-American Elderly Couples. *Journal of religion and health*, 55(2), 729-746.
- King, U. (2015). Can Spirituality Transform Our World? *Journal for the Study of Spirituality*.

- McMullen, M. R. (2016). Identification and Selection of Teachers Equipped to Guide Students in Spiritual Formation in Mennonite Schools (Doctoral dissertation, Kent State University).
- Mertens, D. M. (2014). Research and evaluation in education and psychology: Integrating diversity with quantitative, qualitative, and mixed methods. Sage publications.
- Miller, G.P. (2010). Education and the Soul: Toward a spiritual curriculum. Translated by Nader Quli Ghoorchian. Tehran: Publications of thinking metacognition.
- Mohammadpour Zarandi, H., & Tabatabaei Mozdabadi, S. M. (2015). The position of education in urban sustainable development. *Journal of Urban Economics and Management*, 3(10), 111-125.
- Rideout, G. & Windle, S. (2017). BEGINNING TEACHERS' PUPIL CONTROL IDEOLOGIES: AN EMPIRICAL EXAMINATION OF THE IMPACT OF BELIEFS ABOUT EDUCATION, MENTORSHIP, INDUCTION, AND PRINCIPAL LEADERSHIP STYLE. *Canadian Journal of Educational Administration and Policy*, (104).
- Tackney, C. T. Chappell, S. Harris, D. Pavlovich, K. Egel, E. Major, R. ... & Stoner, J. (2017). Management, Spirituality, and Religion (MSR) ways and means: a paper to encourage quality research. *Journal of Management, Spirituality & Religion*, 1-10.
- Sheldrake, P. (2007). Placing the sacred: Transcendence and the city. *Literature and Theology*, 21(3), 243-258.
- Singer, N. C., & Seering, W. P. (1990). Preshaping command inputs to reduce system vibration. *Journal of dynamic systems, measurement, and control*, 112(1), 76-82.
- Stafford, K. (2017). Student Affairs Approaches to Religion and Spirituality in US Public Higher Education.
- Street, B. V. (2014). Social literacies: Critical approaches to literacy in development, ethnography and education. Routledge.